

Domagoj Volarević
OBREDNA IMPOSTACIJA ZNAKA MIRA U LITURGIJI.
KRATKA KOMPARATIVNA ANALIZA
*Ritual impostation of the sign of peace in liturgy.
A short comparative analysis*

UDK: 272:2-53
Pregledni znanstveni rad
Primljeno: 4/2015.

Sažetak

Obred mira jedan je od ekspresivnijih u liturgiji: ponajviše na izražajnoj razini, jer iako i neki drugi obredi također imaju jasne i sugestivne ekspresije, pružanje mira uključuje interpersonalnu interakciju. Rimski obred prije liturgijske obnove znak je mira smještao nakon Agnus Dei. Obnovljena liturgija smješta ga nakon embolizma, što znači prije Agnus Dei. Uspoređujući obred mira u rimskom obredu s drugim zapadnim nerimskim obredima koji se još slave, kroz kratku komparativnu analizu pokušat ćemo vidjeti simboličku vrijednost toga obreda u liturgiji.

Ključne riječi: liturgija, znak mira – poljubac mira, molitva za mir, rimska liturgija, hispano – mozarapska liturgija, ambrozijanska liturgija

UVOD

Obred mira jedan je od ekspresivnijih u liturgiji: ponajviše na izražajnoj razini, jer iako i neki drugi obredi također imaju jasne i sugestivne ekspresije, pružanje mira uključuje interpersonalnu interakciju. Rimski obred prije liturgijske obnove znak mira smještao je nakon *Agnus Dei*. Obnovljena liturgija smješta ga nakon embolizma, poslije molitve Gospodnje, Očenaša – što znači *prije Agnus Dei*. Pokušat ćemo shvatiti neke motive zbog čega ova promjena i koje bi bilo njezino značenje.

Tema pružanja i(li) izražavanja mira, poljupca mira ili jednostavno *znaka* mira u liturgiji nije neobična. Uostalom jedna je od zanimljivijih. Stoga ćemo metodološki krenuti, ponešto drukčijom stazom – od kraja, tj. analizirajući neke radove suvremenih autora o tom pitanju. Ističemo radove G. di Napolija¹ i N. Lohfinka². Ono što će svatko tko se malo bolje prepusti proučavanju liturgije euharistije, primijetiti jest da je u rimskoj liturgiji obred mira *postanaforički*, tj. nakon euharistijske molitve. U ostalim liturgijama, naprotiv, nalazimo ga kao *predanaforički*, tj. prije anafore. Neki će autori reći i *nakon* molitve vjernika. Naša dva autora na sličnoj liniji pokušavaju obraditi smisao smještanja obreda mira u rimskom obredu. Uvijek je nužno u tom proučavanju poći od liturgijskih i patrističkih izvora. Upotrebljavajući i usporednu metodu, pokušat ćemo vidjeti teološko značenje znaka mira u rimskom obredu. Ovo ne znači opravdavanje prakse, kao da bi bila jedina ispravna: naprotiv, različitost obrednih izričaja znak je bogatstva u slavlju Euharistije. Usporedba s ostalim obredima ne ide za tim da bi se eventualno pokazala nekakva “nedosljednost”, nego teološka značenja obreda u različitim liturgijskim predajama i njihova usporedba mogu pomoći boljem razumijevanju bilo kojega obreda.

Kako bismo problem, odnosno temu, pravilno postavili – koristit ćemo se komparativnom metodom u kojoj ćemo se osim rimskog obreda, držati isključivo *liturgijskih predaja zapadnih nerimskih obreda* koji su još *opstojeći: ambrozijanski*³ i *hispano – mozarapski*.⁴ Unutar traženja značenja obreda mira u euharistijskom slavlju rimskoga obreda usporedit ćemo obrednu strukturu

¹ G. DI NAPOLI, “Pacis concludendis signaculo. Lo scambio del bacio di pace”, *Rivista Liturgica* 97 (2010.), str. 497 – 517.

² N. LOHFINK, “Wie wird in die Eucharistiefeyer um den Frieden gebetet?” *Geist und Leben* 67 (1994.), str. 451–456.

³ *Ambrozijanski obred* (nazivan ponekad još i *milanski*) nazvan je po sv. Ambroziju, milanskom nadbiskupu (374. –397.). U teološkim krugovima ambrozijanski obred obično se shvaća kao liturgijski obred kojim Milanska nadbiskupija slavi liturgiju. To i nije posve točno, jer u samoj milanskoj nadbiskupiji postoje župe koje slave liturgiju rimskog obreda, a i u nekim drugim susjednim biskupijama koje su uglavnom rimskoga obreda postoje župe i(li) dekanati koji slave ambrozijansku liturgiju. O tome namjeravamo napraviti prikaz u budućnosti. Usp. A. M. TRIACCA, “La liturgia ambrosiana”, u *Anamnesis* 2, ed. S. Marsili i dr., Casale Monferrato 1978., str. 88–110.

⁴ *Hispano – mozarapski obred* nekoć je bio obred većeg dijela Iberskog ili Pirenejskog poluotoka (današnja Španjolska i Portugal). Danas je sačuvan i slavi se u jednoj od kapela katedrale u Toledu te u dvjema župama u samom Toledu. Usp.

s analognim dijelovima euharistijskog slavlja dviju spomenutih *ne-rimskih* liturgija. Osnovno polazište su liturgijski izvori, odnosno misali, makar ćemo se nužno koristiti i nekim patrističkim izvorima.

NEKE ČINJENICE IZ POVIJESTI LITURGIJE

Sveti Justin, mučenik u svojoj Apologiji⁵ uvodi nas u ambijent nedjeljnoga liturgijskog slavlja kršćanske zajednice svoga vremena. U tom okruženju mogu se naći prvi tragovi *poljupca mira* kao konstitutivnog dijela obrednog slavlja.⁶ Hipolitova *Traditio apostolica* donosi sam slična svjedočanstva. Imamo, dakle, podosta precizno određenje obrednoga znaka: *poljubac mira* ili *sveti poljubac*. Zanimljivo je, a i znakovito da se takav poljubac izmjenjuje samo među osobama istoga spola! Slijedimo li, koliko je moguće u izvorima razvoj te obredne forme, ne smijemo zanemariti svjedočanstvo Klementa Aleksandrijskog. On pravi nedvojbenu razliku između *svetoga poljupca*, dakle, poljupca mira u liturgiji te, s druge strane, *lascivnog poljupca*.⁷ To je zanimljiv podatak jer nam pokazuje da su se (barem u Klementovoj zajednici ili njoj bliskima) s poljupcem kao obrednim znakom događale zloporabe – u većoj ili manjoj mjeri.

Nadalje, položaj znaka/poljupca mira u obrednoj strukturi liturgijskoga slavlja svjedoči nam da se radilo o određenom “prijelazu” – dakle, od završetka liturgije riječi, s pružanjem mira, koji je ritualiziran u obliku poljupca, moguće čak i popraćen određenim molitvama (pretpostavka koju bi se moglo poduprijeti obredima nekih zapadnih liturgija), zajednica se uvodi u euharistijsku službu. Na prvi je pogled jasno da se tako na izričito ritualiziran i simboličan način ispunjala Kristova zapovijed iz Evanđelja: *Ako dakle prinosiš dar na žrtvenik pa se ondje sjetiš da tvoj brat ima nešto protiv tebe, ostavi dar ondje pred žrtvenikom, idi i najprije se izmiri s bratom, a onda dođi i prinesi dar* (Mt

J. PINELL, “La liturgia ispanica”, u *Anamnesis* 2, ed. S. Marsili i dr., Casale Monferrato 1978., str. 70-88.

⁵ “*Invicem osculo salutamus ubi desimur precari.*” IUSTINUS, *Apologia prima pro christianis ad Antoninum Pium* 65, 2, ed. J. P. Migne (PG 6), Migne, Paris 1857., str. 427.

⁶ G. DI NAPOLI, “Pacis concludendis signaculo. Lo scambio del bacio di pace”, *Rivista Liturgica* 97 (2010.), str. 501.

⁷ CLEMENS ALEXANDRINUS, *Paidagogus*. SCh 158, str. 156-157.

5, 23–24). Dakle, utemeljenje takve obredne prakse je biblijsko, i dosta je jasna dinamika obreda kao i njegova unutrašnja logika i znakovitost.

Drugu obrednu praksu koja postavlja znak mira neposredno prije pričesti odnosno nakon anafore, nalazimo isključivo u rimskoj liturgiji, a prema nekim mišljenjima,⁸ i u staroj *afričkoj liturgiji*.⁹ S takvom impostacijom obreda čini se da se nalazimo pred određenim “zaprekama” za razumijevanje smisla obreda. Zbog čega je obred mira “premješten” nakon anafore? Koje je teološko i(li) eventualno biblijsko opravdanje te prakse? Pokušaj odgovora nužno nas vodi u usporednu metodu, zbog već rečenih razloga: naime, ostale *velike* zapadne liturgije – ovdje stoga moramo spomenuti i *galikansku*,¹⁰ obred mira smještaju prije anafore.

Više je mogućnosti za obrazloženje prvoga pitanja. Krene li od povijesti liturgije, neupitno se čini logičnim Jungmanov odgovor. On kao i neki drugi autori njemačkog govornog područja ovdje se naslanja na Augustinovu uskrсну homiliju: *...nakon Kristove žrtve mi sami želimo postati prinos ugodan Bogu. To je moguće samo ako nakon Gospodnje molitve udijelimo jedni drugima poljubac mira.*¹¹ Budući da se Augustin, dok ovo piše, nalazi u Africi čini se logičnim Jungmanovo obrazloženje. Augustin je morao dobro poznavati liturgiju svoga kraja čije je dijelove očito spominjao i teološki obrazlagao u svojim propovijedima. Stoga, temeljeći se na Augustinu, možemo reći da imamo jasne pokazatelje da je u Africi kao obredni znak mira prisutan *poljubac*, te da je smješten nakon Molitve Gospodnje, Očenaša.

---

⁸ J. A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung de römischen Messe*, Herder, Wien 1948., 389-403.

⁹ Pod pojmom *afrička liturgija* – *liturgia africana* podrazumijeva se liturgija slavljena u sjevernoj Africi uz obalu Mediterana koja se počela oblikovati već od početaka kršćanstva, a pogotovo od 3. stoljeća. Polako je iščezla, vjerojatno pod navala-
ma Vandala (tj. padom Zapadnog Rimskog Carstva) i poslije muslimana. G. R. MIQUEL, *Introducción a las liturgias occidentales no romanas*, Centro liturgico vincenziano, Roma 2013., str. 53.

¹⁰ G. R. MIQUEL, *Introducción a las liturgias occidentales no romanas*, str. 111-116.

¹¹ Latinski tekst u PL 38, 227. *Deinde post sanctificationem sacrificii Dei, quia nos ipsos voluit esse sacrificium suum, quod demonstratum est, ubi impositum est primum illud sacrificium Dei et nos - id est signum rei - quod sumus; ecce ubi est peracta sanctificatio dicimus Orationem Dominicam, quam accepistis et reddidistis. Post ipsam dicitur: Pax vobiscum et osculantur Christiani in osculo sancto. Pacis signum est: sicut ostendunt labia, fiat in conscientia, id est, quomodo labia tua ad labia fratris tui accedunt, sic cor tuum a corde eius non recedat.*

Jungmanova logika doduše ne odgovara na neke druge mogućnosti. Naime, iz Ciprijanovih djela V. Saxer zaključuje da je i u Kartagi (je li i u cijeloj sjevernoj Africi?) poljubac mira *predanaforički*.¹²

Koje god objašnjenje bilo povijesno ispravno, jasno ćemo zaključiti da redovito postoje prikladna obredno teološka tumačenja i objašnjenja.

NAČINI MOLITVE ZA MIR U LITURGIJI

Unutar obreda, nailazimo molitve za mir u svim liturgijama – iako nisu tema našega rada mislimo na liturgijske formulare – koji nedvojbeno za temu imaju *mir*. Konkretno rimski obred ima dva misna formulara za mir – *Pro pace et iustitia servanda*.¹³ Osim toga, u nazovimo ga “idealnom euharistijskom slavlju”, u kojemu znakovitost dolazi do punine – znači kojim predsjedava biskup, upravo biskup započinje slavlje pozdravom Uskrsnuloga: *Pax vobis – Mir vama!* Ovo je prvi zaziv za mir, makar nije izravna molitva za mir kao liturgijski formulari ili molbenice.¹⁴ Izričita molba za mir redovito se može naći u zazivima molitve vjernika, embolizam, kao i sam poziv na pružanje mira prije pričesti. Polazeći od liturgijskih tekstova koji su “pridruženi” obredu mira, možemo barem u rimskom obredu doći do stanovitih zaključaka: embolizam je smješten između *molitve Gospodnje* te obreda mira. Radi se o, nazovimo ga uvjetno, *prijelazu*. Možemo slijediti teološku logiku od zaziva u Molitvi Gospodnjoj, *Izbavi nas od zla*, preko zaziva u embolizmu, da bi na simboličkoj razini to bilo poduprto znakom mira.

AMBROZIJANSKI OBRED

Liturgijska struktura euharistijskoga slavlja u ambrozijanskom obredu ponešto je drukčija nego u rimskom. Postoje veli-

¹² G. R. MIQUEL, *Introducción a las liturgias occidentales no romanas*, str. 64.

¹³ *Missale Romanum ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli pp. VI promulgatum Ioanni Pauli pp. II cura recognitum. Editio typica tertia, reimpressio emendata*, Typis Vaticanis, Libreria editrice Vaticana, Città del Vaticano 2008., str. 1131-1133.

¹⁴ *Missale Romanum, 504*; Biblijsko utemeljenje pozdrava: *Isus im stoga ponovno reče: “Mir vama! Kao što mene posla Otac i ja šaljem vas.”* (Iv 20, 21). Ovo je u okviru biblijske teologije više misijski poziv.

ke sličnosti, ali i neke razlike. Ne ulazeći u detaljnu strukturnu analizu, prikazat ćemo pojednostavnjenu shemu euharistijske liturgije ovoga obreda.

RED MISE	
Uvodni obredi	Ulazna pjesma i početak slavlja
	Pokajnički čin
	Slava (kad je određeno)
	Molitva “na početku liturgijskoga zborovanja” – u rimskom obredu bila bi <i>Zborna</i>
Liturgija riječi	Čitanja i Evanđelje
	Homilija
	Pjesma nakon evanđelja
	Molitva vjernika
	Molitva na “završetku” liturgije riječi
Euharistijska liturgija	<i>Znak mira</i>
	Prinos darova
	Vjerovanje (kada je određeno rubrikama)
	Darovna molitva
	Euharistijska molitva
	Lomljenje kruha uz određenu pjesmu
	Oče naš – s embolizmom kao u rimskom obredu
	Pričest
Popričesna molitva	
Završni obredi	Blagoslov i otpust

Embolizam jednak rimskom, koristi i ambrozijanska liturgija, samo što u obrednom smještanju ipak znak mira nije vezan uz zazive embolizma nego je smješten *nakon liturgije Riječi*.¹⁵ Obnovljeni ambrozijanski obred ima praktično isti obredni obrazac embolizma kao i rimski, ali znak je mira – kako rekosmo –

¹⁵ *Missale ambrosianum iuxta ritum sanctae ecclesiae mediolanensis ex decreto sacrosancti concilii Vaticani II instauratum auctoritate Joannis Colombo promulgatum*, Centro Ambrosiano di Documentazione e Studi Religiosi, Milano 1981., str. 492.

prije *pinosa darova*. Mir je doduše već “stigao” na zemlju, jer je Gospodin došao među nas. *Mir u naše dane* molitva je koja nas uvijek potiče da budemo *mirotvorci*. Ipak znakovitost znaka mira ili nekoć rečenoga poljupca mira u ambrozijanskoj Crkvi duboko je biblijski utemeljena na redcima Mt 5, 23–24 pa je to simbolizam kojemu ne treba previše objašnjenja. Poziv na pružanje znaka mira vrlo je jednostavan: dok rimski ima nazovimo ga “uvod” koji ide od embolizma preko molitve *Gospodine Isuse Kriste ti si rekao svojim učenicima...*, ambrozijanski na početku euharistijske liturgije ima izravan poziv: *Pacem habete* što bismo mogli prevesti sa *Mir neka bude među vama*; osim toga poziva postoje i još dvije mogućnosti prema Redu mise ambrozijanskoga obreda: *Sljedeći Gospodnji poticaj, prije pinosa naših darova na oltar, pružimo jedni drugima znak mira*.¹⁶

Embolizam koji slijedi nakon Očenaša i naslanja se na nje ga produžuje posljednji zaziv – *ne uvedi nas u napast nego izbavi nas od zla*. Mir je jedna od “protuteža” zlu u svijetu, i očit proizvod Euharistije, tj. Kristov dar. Kršćani koji su već međusobno pomireni, donose taj mir svijetu.

HISPANO-MOZARAPSKI OBRED

U hispano-mozarapskom obredu (dalje samo *hispanski*), obred mira smješten je slično kao i u ambrozijanskom. Terminološkom analogijom možemo reći da je smješten nakon liturgije riječi. Ipak je u ovom obredu ovo u ritualnom smislu mnogo razvijeniji obred u smislu da je bogatiji te ima i vlastiti euhološki obrazac koji je poseban za svaku nedjeljnu euharistijsku liturgiju: *Oratio ad pacem*.¹⁷

Pojednostavljena shema liturgijskoga slavlja euharistije u hispanskom je obredu sljedeća:¹⁸

¹⁶ *Mistero della Pasqua del Signore. Messale ambrosiano quotidiano II*, ed. C. Magnoli, Centro Ambrosiano, Milano 2009., str. 598.

¹⁷ *Usp. Missale hispano mozarabicum*, Conferencia Episcopal Española, Arzobispado de Toledo, Editorial Alfredo Ortells, Barcelona 1991–1994., str. 45ss.

¹⁸ Kako bismo izbjegli eventualne nejasnoće – nismo prijevodili latinske nazive dijelova hispanske liturgije na hrvatski jezik. Držimo da je ovako dovoljno jasno. U ambrozijanskom je obredu to nešto lakše, jer je u usporedbi sa rimskim moguće naći, da tako kažemo “usporedna” mjesta koja imaju praktično istu terminologiju naziva. Ovdje to nije slučaj. Shema je rađena po redu mise iz *Missale hispano – mozarabe*, te prema shematskom prikazu u studiji G. R. Miquela. *Usp. Introducción a las liturgias occidentales*, str. 149 – 150.

RED MISE	
Uvodni obredi	Praelegendum
	Gloria
	Trishagion
	Oratio post Gloriam
Liturgija riječi	Prophetia (čitanja iz Staroga zavjeta)
	<i>Psallendum</i>
	Benedictiones
	Apostolus (poslanica)
	Evandjelje
	<i>Laudes – Pohvale</i>
Priprava darova	
Svečani zazivi (molbenica)	<i>Oratio admonitionis</i>
	<i>Oratio post nomina</i>
ZNAK MIRA	<i>Oratio ad pacem</i>
	<i>Cantus ad pacem</i>
	<i>Signum pacis – Znak mira</i>
Anafora – Euhari- stijska molitva Obred pričesti	<i>Illatio</i> (Prefacija, predslavlje)
	<i>Sanctus</i>
	<i>Oratio post Sanctus</i>
	<i>Narratio institutionis</i>
	<i>Oratio post pridie</i>
	<i>Doxologia</i>
	<i>Professio fidei – Ispovijest vjere</i>
	<i>Cantus ad confractionem – Pjesma pri lomljenju kruha</i>
	<i>Fractio in novem partes divisa – Lomljenje kruha</i>
	<i>Ad orationem Dominicam – Pater</i>
	<i>Sancta sanctis</i>
	<i>Commixtio</i>
	<i>Benedictio</i>
	<i>Communio – Pričest</i>
<i>Antiphona post communionem</i>	
Završni obred	<i>Conclusio</i>

Obred mira unutar hispanske liturgije, kako vidimo, slijedi neposredno pred anaforu, ali nakon *priprave darova*, što je očigledno razlikuje od ambrozijanske liturgije. Ovdje se može vidjeti velika sličnost s galikanskom liturgijom, a istodobno vjerojatno i galikanski utjecaj.¹⁹ Stoga je očito da je obred mira i unutar njega simbolička ekspresija pružanja samoga znaka (ili poljupca mira zavisno od epohe) nadahnut već citiranim biblijskom retkom iz Matejeva evanđelja (Mt, 5, 23–24), ali uz razvijenu teološku impostaciju. Naime, moguć je prigovor da je prvo obavljen prinos, pa tek onda dolazi znak mira. Ipak prinos ovdje nije samo tehnička radnja (doslovno donošenje kruha i vina), već je prinos kompletna žrtva euharistije. Stoga je predanatorička postava ovoga obreda i dalje u skladu s citiranim retkom evanđelja. Za daljnje upotpunjavanje značenja obrednog izričaja mira, analiza euholoških tekstova nužna je, što ostavljam za buduće radove.²⁰ Moramo napomenuti očiglednu činjenicu koja proizlazi nakon i makar površnoga proučavanja rečene euhološke molitve: *Oratio ad pacem* izriče redovito konkretnu molitvu određene liturgijske (ili župne) zajednice koju možemo donekle tematski usporediti s rimskom *molitvom vjernika*. Nadalje svaka takva molitva pokazuje jasno usmjeravanje Kristu kao izvoru mira, što se neprestano naglašava izričajem *Quia tu es vera pax nostra et caritas indisrupta*.²¹ (Jer ti si naš pravi mir i nepomućena ljubav).

Kako možemo vidjeti iz shematskoga prikaza, obred je mira u hispanskoj liturgiji *nakon prinosa darova* (*Preparatio oblatio-num*). Neki tumači koje su znak mira u ovom obredu gledali kao “prijelaz”, upotpunjenje eventualnoga “praznog prostora” između dvaju velikih dijelova euharistijskoga slavlja, možda i nisu potpuno netočni. Barem drugi dio impostacije, koji se malo “odmiče” od evanđeoskog utemeljenja, pa gleda znak mira kao antropološku danost prije zajedničke gozbe onih koji vjeruju. *Poljubac mira* je, naime, u antici smatran svetim i čistim te *pridrzan* samo za

¹⁹ G. R. MIQUEL, *Introducción a las liturgias occidentales*, str. 174–175.

²⁰ Pogotovo molitva *Ad pacem*. *Usp. Missale hispano mozarabicum*, Conferencia Episcopal Española, Arzobispado de Toledo, Editorial Alfredo Ortells, Barcelona 1991–1994, *Praenotanda* n° 55. Četvrta molitva, promjenjiva, koja se zove *Ad pacem*, sa svojom vlastitom formulom u svojstvu “kopule” *Quia tu es vera pax nostra*, trojstveni blagoslov *Gratia Dei Patris omnipotentis*, đakonov poticaj kojim poziva vjernike na međusobnu izmjenu (znaka) i sam znak mira i napjev *Pacem meam do vobis* čine završnu fazu ovoga dijela hispanske mise koji je smješten između Liturgije Riječi i Euharistijske molitve.

²¹ *Usp. Missale hispano mozarabicum*, 45ss.

vjernike²² – ne i za katekumene, koji su kako je poznato mogli prisustvovati liturgiji samo do službe riječi. Zanimljivo mišljenje, jer u najmanju ruku otvara mogućnost da se *poljubac mira* vidi kao dio otajstva, *mysteriona*, sakramenta. Odnosno na intrisečan način daje mu se i sakramentalno značenje.²³

Ne možemo ne primijetiti kako u svakoj zapadnoj liturgiji postoji i aspekt poljupca mira koji nam je prenesen preko pavlovske predaje: Rm 16, 16 i 1 Kor 16, 20, gdje je riječ o *pozdravu svetim cjelovom*. Naslonjenost na tu Pavlovu tradiciju možda se ogleda i u hispanском obredu, čija bi se forma od jednostavnoga naloga iz Svetoga pisma, jednostavno obredno dalje razvijala.

RIMSKI OBRED

Teološko povijesno i obredno utemeljenje rimske “prakse” obreda mira, nešto je teže razumjeti. Pogotovo ako položaj obreda i znaka mira u liturđijskom slavlju uspoređujemo s ostalim liturđijama. Spomenuli smo mogućnost utjecaja afričkoga obreda, koja nije isključena, pogotovo ako iz povijesti liturđije znamo za činjenicu da je afrička liturđija manje ili više utjecala na ulazak latinskog jezika u rimsku liturđiju. Određenim paralelizmom, moglo bi se naslutiti eventualno podrijetlo obreda mira u rimskom obredu. Za biblijsko-teološku matricu, koja se ipak provlači kao *leitmotiv* kroz rimski obred možemo se osloniti na Isusove riječi iz Ivanova evanđelja: “Mir vam ostavljam mir vam svoj dajem” (Iv 14, 27), iako bi se to u teološkom smislu uključivo mogli “protegnuti” na sve rečene obrede.

Rimski obred u molitvi koja se nastavlja na embolizam (*Izbavi nas, Gospodine, od svih zala...*) razvija te riječi u liturđijskom smislu u vrlo profinjenu molitvu za mir (došla iz galikanske liturđije). U teološkom i simboličkom smislu postoji paralelizam između embolizma i njegova nastavka iz rimskoga obreda (ili čak i ambrozijanskoga), sa *Oratio ad pacem* iz hispanškoga obreda.²⁴ Možemo tvrditi da znaku mira i njegovu simboličkom pružanju prethodi molitva. Iako nije u izravnoj vezi s ovom temom, zaslužuje osvrt razmišljanje G. di Napolija koji se osvrće na znak ili poljubac mira kao na pečat (u teološkom smislu), *sigillum* ili *signaculum* kako ga naziva papa Inocent I. u pismu Decentiju, biskupu

---

²² CLEMENS ALEXANDRINUS, *Paidagogous*, SCh n° 158, 156–157.

²³ Kao dio sakramenta, a ne kao sam sakrament *per se!*

²⁴ U ambrozijanskom obredu embolizam nije izravno povezan sa znakom mira!

Gubijskom.²⁵ Mir, odnosno znak mira u tom se kontekstu gleda kao pečat zajedništva među onima koji će primiti Euharistiju.

Drugo tumačenje kao teološku polaznu točku u tumačenju znaka mira uzima sam rimski embolizam: *Izbavi nas molimo, Gospodine, od svih zala.*²⁶ Embolizam bi se i obrednoj strukturi slavljaja, pa i samoj dinamici obreda trebao po ovoj logici nasloniti na sam završni zaziv Očenaša: *...izbavi nas od zla... Daj milostivo mir u naše dane...* I ovdje se možemo pozvati na biblijsko tumačenje, i utemeljenje koje biblijsku ideju kojoj je jedan od temelja molitva Gospodnja, prenosi svim generacijama u obrednom smislu koji se aktualizira poljupcem, ili bilo kojim *prikladnim načinom* znaka mira (*quomodo astatist...*). Primjećuje se i izvjesnu sličnost u molitvi za mir i s hispankim obredom!

Znak mira u rimskom obredu prije i poslije Drugoga vaticanskoga sabora

Iako smo rekli da polazimo od trenutne impostacije obreda u zapadnim liturgijama, moramo se osvrnuti i na drugu formu rimskoga obreda: pretkoncilsku. Rimski obred u svoje *dvije forme* izriče obred mira na slične načine. Pretkoncilaska forma slična je aktualnoj. Postoji izvjesna razlika koja na simboličkoj razini može objasniti neke stvari. Naime, embolizam je sa svojim zazivima, prije Koncila “naslonjen” na *Agnus Dei*, odnosno u dinamizmu obreda do izražaja dolazi posljednji zaziv: *Dona nobis pacem*. Ovdje se čini logični zaključiti da je molitva za mir usko povezana s *oprostom grijeha – qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem!* Pokoncilski obred povezuje znak mira s molitvom Gospodnjom i veže ga uz simbolizam. Kako bismo imali jasniju predodžbu, shematski to možemo prikazati na slijedeći način:

Misal Pija V.	Misal Pavla VI.
Doxologia	Doxologia
Pater noster	Pater noster
Embolizam (duži)	Embolizam (kraći)
Agnus Dei	Ritus pacis - pro opportunitate
Ritus pacis - si danda est pax	Agnus Dei
Communio sacerdotis	Communio

²⁵ Usp. GAETANO MALCHIODI *La lettera di S. Innocenzo I a decenzio vescovo di Gubbio: breve studio esegetico-storico*, Tipografia oliglotta Vaticana, Città del vaticano 1921.

²⁶ N. LOHFINK, “Wie wird in die Eucharistiefeier um den Frieden gebetet?”, str. 454–456.

Doduše, ne smijemo zanemariti podatak da i *pretkoncilski* i *postkoncilski* obred uvijek stavljaju “mogućnost” davanja znaka mira, odnosno obred, laički rečeno, na slobodnu volju slavitelja. *Missale Romanum* Pija V. u rubrici jasno piše: *Si danda est pax – Ako se daje znak mira*. Misal Pavla VI. donosi rubriku *pro opportunitate – prema prilagodbi*. Ne otvarajući novu temu, i ne ulazeći dublje u analizu, možemo ići u smjeru traženja zaključka, kojim se ovdje vidi odjek već spomenute *prikladnosti poljupca* (sveti ili lascivni) ili uopće načina pružanja znaka mira.

Naposljetku obje forme rimskoga obreda – napomenimo da su obje odobrene²⁷ i takoreći “aktualne”, u svojoj postanatoričkom smještanju obreda mira, taj obred *vežu* ili *naslanjaju* na molitvu ili zaziv koji mu prethodi; ili čak *obred* u svojoj dinamici *proizlazi* iz prethodne molitve ili zaziva.

ZAKLJUČNO RAZMIŠLJANJE

Razvoj i značenje obreda mira kroz povijest široka je tema, ali bilo da se iskazuje ili *pruža* poljupcem ili rukom, ili na bilo koji drugi način, bio je i jest vrlo izražajan obred u liturgijskim slavljinama jer do izražaja je dolazila međusobna fizička interakcija onih koji su slavili ili slave. Utemeljenje obreda možemo tražiti u Pismu, a u slučaju rimskoga obreda i u tradiciji, a znakovito je što je uvijek imao razmjerno važnu ulogu u liturgiji. Rimska liturgija malo je “otupila” tu važnost s rečenim izrazom *Si danda est pax te pro opportunitate*. Tumačili ga na bilo koji način od gore spomenutih u kratkom presjeku, možemo ostati pri mišljenju *Inocenta I.*, da je to *sigillum* – pečat! Bilo da ga tumačimo i shvaćamo pečat zajedništva, ili priprava za zajedništvo (*Ako prinosiš dar na oltar pa se ondje sjetiš da brat tvoj ima nešto protiv tebe...*) svakako pokazujemo *bogatstvo* liturgijskih izričaja u slavljenju Gospodnjeg otajstva.

Kratki presjek obreda mira u zapadnim obredima otvara mnogo mogućnosti za daljnja istraživanja ovoga nadasve specifična znaka, svojstvena mnogim kulturama, ali kojemu su ipak kršćani dali i utisnuli svoj sadržaj i značenje.

---

²⁷ Usp. BENEDIKT XVI., motu proprio *Summorum pontificium*, (7 iulii 2007.) *Acta Apostolicae Sedis* 99 (2007.), str. 777-781.

RITUAL IMPOSTATION OF THE SIGN OF PEACE IN LITURGY
A SHORT COMPARATIVE ANALYSIS

Summary

The rite of peace is an impressive rite in liturgy: mostly on the expressive level, because, though other rites also have clear and suggestive expressions, offering peace involves interpersonal interaction. The Roman Rite before the liturgical reform placed the sign of peace after *Agnus Dei*. The reformed liturgy places it after the embolism, which means before *Agnus Dei*. Comparing the rite of peace in the Roman *Rite* with other western non-Roman rites that are *still* celebrated, we will try to see through a brief comparative analysis the symbolic value of that rite in liturgy.

Key words: *liturgy, sign of peace – kiss of peace, Roman liturgy, Hispano-Mozarabic liturgy, Ambrosian liturgy*